

ŽIVOT JE JINDE

Milan Kundera

ŽIVOT JE JINDE

Vydalo nakladatelství Sixty-Eight Publishers, Corp.
v únoru 1979 jako svou 65. publikaci.

Cena \$7.00

Printed by Webcom, Canada

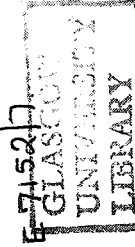
Obálku s použitím autorova obrazu navrhl
Barbora Munzarová.
Kresba v záhlaví Ivan Steiger
Grafická úprava Věra Držmišková
Odpovědná redaktorka Irena Eislerová

Kundera, Milan, 1929-
Život je jinde

ISBN 0-88781-069-1

I. Title.

PG5039.21.U6Z35 1978 891.8'6'35 C78-001423-5



3la
K
197

Předmluva

Pražské jaro způsobil, že slovo naděje vstoupilo na nějaký čas do definice pojmu socialismus. Způsobilo, že na dosti dlouhou dobu termín socialismus s lidskou tváří, nevstoupil-li do běžné praxe, vstoupil aspoň do běžného jazyka. Způsobilo (a na příliš dlouhou dobu) vstup sovětských tanků do Československa. Způsobilo konečně, že na dlouhou dobu vstoupil do světové literatury román o malém revolucionáři. Milan Kundera

Po pravdě řečeno, Kundera má na této cestě předchůdce. Filosofové 18. století, jimž se obdivuje, psali již takové postelové příběhy podminované kritickým dynamitem: například Voltaire, Crebillon, Diderot a jiní. A jistý Roger Vitrac uměl sestřizovat nádherné lapáky na pitomce, když použil měšťáckého vaudevillu, aby nalákal měšťáka do pastí. Však mi také mladistvě klátivý dlouhán Kundera připomene vždycky jednoho hrdinu Vitracova: "Milan aneb děti u moci".

Na *enfants terribles* je strašné to, že pro ně není nic svaté. Kdyby se v Životě je jinde Kundera omezil jen na výsměch byrokratiím, pompézním lžím, *fantasmagoriím* převlečeným za dějinný rozum, dubovému jazyku plechových revolucionářů, to by ještě šlo. Celá jedna generace českých filmařů a spisovatelů se tomu všemu krásně vysmívala. Ale naprosto skandální a zlomyslné znepokojivé je, že Milan nerespektuje opravdu vůbec nic. Ani jeden jediný idol.

Kulomet smíchu, pekelný stroj, jehož péro Kundera *děbelsky* natahuje, neohrožuje jen měšťáky, kteří prohráli svůj život, ani nové měšťáky, kteří se stali vlastníky "proletářského" státu. Milan Kundera tu mří do terčů mnohem svatějších: do srdce Velkých Pravd a Velkých Postav: rouhá se. A dělá to s inteligentní divokostí, s krutou vášní, s analyticky kritickým vztekem.

Spisovatel není však s to skutečně ublížit, nezačne-li si ubližovat nejřív sám sobě. Velká polemická odvaha začíná sporem se sebou samým. Kdyby mladý komunistický básník, o jehož mládí, masturbaci, povolání i vyvolení, směšných láskách i směšné smrti nám Kundera vypráví, kdyby Jaromil nebyl než figurina, na kterou se stíhl, Život je jinde by byl velmi vtipná kniha, ale nic víc. Jenomže ona je právě mnohem víc: podivná, pustošící, hluboká.

To proto, že *Madame Bovary* je také on sám. Jaromil není pro něho jen terč umístěný v dálce proti němu. Jaromil dťmád i v něm. (A ovšem nejenom v něm.)

Když nám Kundera dává čist (a demontuje před námi) Jaromilovy básně – technika, které použil již Nabokov v Bledém ohni – musím se obdivovat jeho rafinovanosti: imaginární Jaromilovy básně nejsou totiž zlomyslné parodie, špatná poesie, ale naopak nádherné verše. Nádherné, odporné, krásné, prohrané verše. Skvělé vějičky na *fantasmy* a sny. Ty básně, citované a pitvané, jsou stejně zdařilé jako byly asi kdysi dávno verše Kunderovy mladosti.

Intelektuální móda dala u nás ve Francii vzniknout spoustě románů o romanopisci-jenž-píše-román. V těch knihách si literatura zvolila za téma literaturu a za východisko zavrať autora nad bílým papírem. Obsah všech těch knih se dá shrnout v jediné větě: "Spisovatel X použil odvážné jazyka, aby formuloval nově problém jazyka." Zapomněl jsem použít velkého písmena: *Jazyka*.

Život je jinde, i když se tváří jakoby nic (právě to jakoby nic je lstivě naličená mina), je však opravdu filosofická fraška soustředěná na kritiku jazyka. Ta kritika je bohatá a komplexní, i když zdánlivá nenucenost vyprávění by ji mohla učinit na první pohled nepositřehnutelnou. Život je jinde by se dal vysvětlit jako příběh potutelné psychoanalýzy, jako dvojnásobný boj mladého žvanivého Oidipa, který se chce v rovině slov vyprostit Autoritativní Matce, aby zároveň, obalen žvavým teplem, zůstal dál v lyrickém břichu *Matky Slova*. Anebo by bylo možno pochopit román jako vášnivý kritický esej o poesii jakožto kompenzační magii:

"Máme vidět v lásce vítěznou revoluce k rýmům jen nahodilou zálibu? Sorva. V rýmu a rymu je čarovná moc: beztvářý svět sevřený do pravidelné básně stane se rázem přehledným, pravidelným, jasným a krásným. Jestliže

DÍL PRVNÍ

aneb

BÁSNÍK SE RODÍ

smrt se v básni dostaví právě když na konci předchozího verše hodiny odbily čtvrt, stane se i ona libozvučnou součástí řádu. A i kdyby báseň proti smrti protestovala, je smrt bezděčně ospravedlněna alespoň jako důvod krásného protestu."

Najdete kromě toho v Kunderově knize mimořádně bystrou kresbu jisté třídy, jisté společnosti (české společnosti mezi Mnichovem a kulminací stalinismu), najdete tam leitmotiv Kunderova díla, žert, pochopený jako kritické judo, nohu nastavenou falešné empatické realitě, aby spadla z výšin do skutečnosti své triviality. A stále, od začátku do konce, humor. Humor, který není jen způsob, jak unést nesnesitelné, ale také heroická gymnastika inteligence, která se uchyluje k ironickému odstupu, jen aby mohla lépe pochopit a osvobodit se.

Už teď slyším křik, který vyvolá velká Kunderova kniha. Nebude to jen křik obdivu. Bylo už slyšet ten neslyšný křik rdousičů, kteří si myslí, že všechno vyřeší, když Kunderu nebudou publikovat a učiní ho Velkým Neviditelným. A slyším již teď ublížený, bolestný křik těch, kteří nepochopí, že je to právě ve jménu skutečnosti jejich mýů, proč Kundera, tento Don Quichot sarkasmu, rozparuje měchýře legend, v nichž žádá skutečnost není.

Samozřejmě, je to špinavý reakcionář, novokonser-
vativista, revisionista, který zapomněl na princip třídního boje. Atakuje Rimbauda, angažovanou poesii, ba poesii vůbec! Troufá si dokonce kritizovat pařížský Máj 68! Je to skandální, já vím. Poslouchajte však Kunderu až do konce. Básník Jaromil nežije jen v Praze.

Claude Roy

Paříž, listopad 1973

Text Clauda Roye vyšel pod názvem *Jeu de massacres sur grands figures* na podzim 1973 v *Nouvel Observateur*. Claude Roy ho zkrátil a upravil pro české vydání románu *Život je jinde*.

1.

Přemýšlela-li básníková matka o tom, kde byl básník počat, připadaly v úvahu jen tři možnosti: buď na lavičce ve večerním parku, buď jednou odpoledne v bytě kolegy básníkovy otce, anebo dopoledne v romantické krajinné kousek za Prahou.

Když si položil podobnou otázku básníkův otec, docházel k závěru, že básník byl počat v bytě jeho kamaráda, neboť toho dne měl samou smůlu. Básníková matka nechtěla do kolegyva bytu jít, dvakrát se pohádali, dvakrát se smířili, když se milovali, někdo otočil klíčem v sousedním bytě, básníková matka se polekala, přestali se milovat a znovu se pak domilovali v oboustranné nervositě, již kladl otec za vinu básníkovu početi.

Básníková matka však vůbec nepřipustila možnost, že byl básník počat ve vypůjčeném bytě (byl pln staromládeneckého nepořádku a matka se štítla rozeztlané postele, v níž na prostěradle leželo zmuchlané cizí pyžama) a stejně zamítla i možnost, že byl počat na lavičce v parku, kde se dala přimět k milování jen nerada a proti svému vkusu, neboť se jí hnusilo, že právě na takových lavičkách se milují v parku nevěstky. Bylo jí tedy zcela jasné, že básník mohl být počat jedině za slunného letního dopoledne za stěnou vysokého balvanu

pateticky čnějícího s jinými balvany v údolí, do něhož vycházejí Pražané o nedělích na vycházky.

Tato scenerie se hodí za místo básníkovy početi z mnoha důvodů: ozářena poledním sluncem je to scenerie jasů, nikoli tmy, dne, nikoli noci; je to místo uprostřed otevřeného přírodního prostranství, tedy místo rozletu a křídel; a konečně, ač nepřilíží vzdálena od posledních městských činžáků, je to krajina romantická, plná skalisek trčících z divoce zmodelované půdy. To všechno zdálo se jí být výmluvným obrazem toho, co tehdy prožívala. Což nebyla její velká láska k básníkovu otci romantickou vzpourou proti prozaičnosti a spořádanosti jejích rodičů? Což odvaha, s níž si ona, dcera bohatého obchodníka, vybrala právě dostudovavšího chudého inženýra, nebyla vnitřně podobná té nespoutané krajíně?

Básníková matka prožívala tehdy velkou lásku a nic na tom neměnilo zklamání, jež přišlo hned pár týdnů po krásném dopoledni za balvanem. Když totiž radostně vzrušena oznámila svému milenci, že se jí již více dní nedostává intimní indispozice, která jí každý měsíc znepřijemňuje život, inženýr s pobuřující lhostejností (byť jak se nám zdá předstíranou a nejistou) prohlásil, že se jedná o bezvýznamnou poruchu tělesného koloběhu, který se jistě zase vrátí do svého blahodárného rytmu. Maminka vytušila, že její milenec nechce mít stejné naděje a radosti jako ona, urazila se a nemluvila s ním až do chvíle, kdy jí lékař sdělil, že je těhotná. Básníkův otec řekl, že se kamarádí s jedním gynekologem, který ji diskretně zbaví starostí, a maminka propukla v pláč.

Dojemné konce vzpour! Nejdřív se vzbouřila proti rodičům ve jménu mladého inženýra a pak se k rodičům utekla o pomoc proti němu. A rodiče nezklamali; sešli se s ním, promluvili mu do duše a inženýr, pochopiv patrně, že není úniku, přivoliil k honosné svatbě a přijal bez odmluv značné věno, které mu umožnilo, aby si zřídil

vlastní stavební podnik; svůj skrovný majetek, který se vešel do dvou kufrů, přestěhoval do vily, kde jeho novomanželka žila se svými rodiči už od narození.

Pohotovává kapitulace inženýrova nebyla však již s to utajit básníkově mamince, že to, do čeho se vrhla s bezhlavostí, která se jí zdála nádherná, nebyla oboustranně velká láska, na kterou, jak byla přesvědčena, měla plné právo. Její otec byl majitelem dvou prosperujících pražských drogerií a dcera vyznávala morálku vyrovnaných účtů; vložila-li sama do lásky vše (byla přece ochotna zradit i vlastní rodiče a jejich tichý dům!), chtěla, aby partner vložil do společné pokladnice stejný obnos citů. Snažíc se napravit nespravedlnost, chtěla si teď z citové pokladny zase odebrat, co do ní uložila, a nastavovala manželovi po svatbě hrdou a přísnou tvář.

Z rodinné vily se před krátkým časem vystěhovala sestra básníkovy matky (vdala se a najala byt uprostřed města), takže starý obchodník se ženou zůstal v přízemních pokojích a inženýr s jejich decerou se mohli ubytovat nad nimi ve třech místnostech, dvou větších, jedné menší, zařízených přesně tak, jak to před dvaceti lety určil novomanželčin otec, když vilu postavil. Dostal-li inženýr za svůj domov už hotový interier, přišlo mu to do jisté míry vhod, protože kromě obsahu dvou zmíněných kufrů neměl žádný majetek; přece jen však navrhol, že by drobnými úpravami pozměnil vzhled pokojů. Ale básníková matka nehodlala dopustit, aby ten, který ji posílal pod gynekologův nůž, směl narušit staré rozvržení interieru, v němž byl obsažen duch jejích rodičů, a mnoho let sladkého zvyku, obeznamnosti a bezpečí.

Mladý inženýr kapituloval bez boje i tentokrát a dovolil si jen jediný malý protest, jež zaznamenáváme: V pokoji, v němž manželé ulehali ke spánku, stál malý stolek; na jeho široké noze spočívala těžká kulatá deska z

šedého mramoru a na ní soška nahého muže; muž držel v levé ruce lyru, kterou opíral o povystouplý bok. Pravou ruku měl pateticky rozmáchnutou, jako by její prsty před okamžikem uhodily do strun; pravá noha byla zakročena, hlava mírně zakloněna, takže oči se dívaly vzhůru. Dodejme ještě, že mužova tvář byla nadmíru krásná, vlasy kučeravé a že bělost alabastru, z něhož byla soška vytvořena, dodávala postavě cosi něžné dívčího, či božsky panického; ostatně nepoužili jsme slova *božsky* nadarmo: podle nápisu vtesaného do podstavceku byl muž s lyrou řecký bůh Apollo.

Málokdy mohla však básníková matka vidět muže s lyrou, aby se nehněla. Většinou stál otočen zadnicí do pokoje, jindy byl proměněn v podstavec pro inženýrův kloubek, jindy byla o jeho něžnou hlavu zavěšena bota a jindy zas byl oblečen do inženýrovy ponožky, která, protože páchla, byla obzvláštním zněsvěcením vládcy Múz.

Jestliže to všechno básníková matka přijímala netrpělivě, sotva tím byl vinen pouze její chabý smysl pro humor; vycítila docela správně, že ponožkou na těle Apollonově jí manžel pod rouškou šprýmu sděluje, co jí jinak zdvořile zamlčoval: že odmítá její svět a že před ním kapituluje jen prozatímne.

Takto se alabastrový předmět stal skutečným antickým bohem, tedy bytostí z mimolidského světa, která do lidského světa zasahuje, zauzluje jeho příběhy, intrikuje a prozrazuje utajované. Mladá novomanželka na něho pohlížela jako na svého spojence a její snivé ženství z něho učinilo živoucí bytost, jejíž oči se chvílemi zamlžovaly barevnou iluzí duhovek a jejíž ústa se zdála dýchat. Zamílovala si toho nahého mladíka, který byl pro ni a kvůli ní tupen. Dívala se do jeho sličné tváře a začala si přát, aby dítě, které roste v jejím břichu, se podobalo tomuto krásnému nepříteli manžela. Chtěla, aby se mu

podobalo natolik, aby si mohla myslit, že ne manžel, ale tento mladík je jejím oploditelem; prosila ho, aby svým kouzlem opravil nešťastné početi, přetiskl ho, přemaloval, jako když kdysi veliký Tizian namaloval svůj obraz na zkažené plátno břídlů.

Nacházejíc bezděčné vzor v Panně Marii, která byla matkou bez lidského oplodňovatele a vytvořila tak ideál mateřské lásky, do níž se otec nevměšuje a nepřekáží v ní, zakoušela provokativní touhu, aby se dítě jmenovalo Apollon, což bylo pro ni totéž jako by se jmenoval *Ten, který nemá lidského otce*. Věděla ovšem, že by její syn měl těžký život s tak vznešeným jménem a že by se všichni smáli jí i jemu. Hledala proto české jméno hodné mladistvého řeckého boha a napadlo jí jméno Jaromil; s tím všichni souhlasili.

Ostatné bylo právě jaro a kvetly šefíky, když ji odvezli jednoho dne do sanatoria; tam z ní po několika hodinách bolesti vyklouzl mladý básník na znečištěné prostěradlo světa.

Pak dali básníka k jejímu loži do malé postýlky a ona poslouchala sladký vřiskot; její rozbolavělé tělo bylo plné pýchy. Nezávidíme tělu tu pýchu; až dosud jí přiléhavě neleželo, i když bylo docela pěkné: mělo sice trochu nevýrazný zadek a poněkud krátké nohy, zato však mimořádně svěží řadra a pod jemnými vlasy (tak lehkými, že se z nich dal stěží upravovat účes) tvář nikoliv oslnivou, ale nenápadně půvabnou.

Maminka si vždycky uvědomovala mnohem spíš svou nenápadnost než svůj půvab, zvlášť když od dětství žila v přitomnosti starší sestry, která výborně tančila, šila a nejlepším pražským krejčovství a ozdobena tenisovou raketou pronikala snadno do světa elegantních mužů. Obracejíc se zády k rodnému domu. Efekttní dravost sestřina utvrzovala maminku ve vzdorné skromnosti, takže se naučila z protestu milovat sentimentální vážnost hudby a knih.

Chodil s ní sice ještě před inženýrem jakýsi hoch, medik, syn ze spřátelené rodiny, ale ta známost nebyla s to naplnit její tělo podstatnějším sebevědomím. Když ji jednou na chatě poprvé pomiloval, rozešla se s ním hned nazítří s melancholickou jistotou, že ani jejím cítěním ani jejím smyslem není dopřána velká láska. A pro-

tože právě tehdy maturovala, měla příležitost prohlásit, že chce vidět cíl svého života v práci a rozhodla se vstoupit (přes nechuť praktického otce) na filosofickou fakultu.

Když už její zklamané tělo sedávalo asi pátý měsíc v široké lavici universitního auditoria, potkalo jednou na ulici drzého mladého inženýra, který ho oslovil a po třech schůzkách se ho zmocnil. A protože tělo bylo tentokrát velice (a překvapeně) spokojeno, duše rychle zapomínala na ctižádost odborné kariéry a (tak jak to správná duše má vždycky udělat) přispěchala tělu na pomoc: přisvědčovala ochotně inženýrovým názorům, jeho veselé nedbalosti i roztomilé nezodpovědnosti. I když věděla, že jsou to vlastnosti cizí jejímu domovu, chtěla se s nimi ztotožnit, protože smutně skromné tělo si v jejich přitomnosti přestávalo nedůvěřovat a začínalo se udiveně těšit sebou samým.

Byla tedy maminka konečně šťastná? Ne tak zcela: zmítala se mezi pochybami a vírou; když se obnažovala před zrcadlem, dívala se na sebe jeho očima a připadala si chvillemi vzrušující, chvillemi fádni. Dala své tělo do poddanství cizím očím – a v tom byla velká nejistota.

Ať už však kolísala jakkoli mezi nadějí a nevírou, byla dokonale vytržena ze své předčasné rezignace; sestřina tenisová raketa ji už nedeprimovala; její tělo žilo konečně jako tělo a maminka chápala, že je krásné takto žít. Toužila, aby ten nový život nebyl jen lstivým příslibem, ale trvalou pravdou; toužila, aby ji inženýr odvedl z fakultní lavice i z domova a proměnil příběh lásky v příběh života. Proto přivítala těhotenství s nadšením: viděla sebe, inženýra a své dítě a zdálo se jí, že ta trojice sahá ke hvězdám a naplňuje vesmír.

O tom jsme již vyprávěli v předchozí kapitole: Maminka rychle pochopila, že ten, kdo stál o příběh lásky, příběhu života se bojí a netouží se proměnit spolu s

ní v sousoší dosahující ke hvězdám. Ale víme už i to, že se tentokrát její sebevědomí nezhroutilo pod náporem milencova chladu. Něco velmi důležitého se totiž změnilo. Maminčino tělo, ještě nedávno odkázané na pospas milencovým očím, vstoupilo do další fáze svých dějin. Přestalo být tělem pro cizí oči, stalo se tělem pro někoho, kdo dosud oči neměl. Přestal být na něm důležitý vnější povrch; tělo se dotýkalo jiného těla svou vnitřní nikou, nikým neviděnou stěnou. Oči vnějšího světa mohly na něm tedy postihnout jen bezpodstatný vnějšek a ani mínění inženýrovo pro ně již nic neznamenal, protože nemohlo nijak ovlivnit jeho velký osud; teď se teprve stalo plně samostatné a soběstačné; břicho, které mohutnělo ošklivě, bylo mu rostoucím rezervuárem hrdosti.

Po porodu vešlo maminčino tělo do dalšího období. Když ucítila poprvé synova bloudící ústa, jak se přisála k jejímu prsu, rozdoutnalo se jí sladké chvění uprostřed nadra a vysílalo chvějivé paprsky do celého těla; podobalo se to milencovu laskání, jenomže něco tu bylo navíc, velké klidné štěstí, velký šťastný klid. To nikdy před tím nebylo; líbal-li ji milenec prso, byla to vteřina, která měla vykoupit hodiny pochyb a nedůvěry; tentokrát však věděla, že ústa jsou přitisknuta k jejímu prsu na důka nepřetržité oddanosti, kterou si smí být jista.

A ještě něco bylo jiné: Když se milenec dotýkal jejího obnaženého těla, vždycky se styděla; vzájemné přiblížování bylo vždycky překonáváním cizoty a chvíle sblížení byla opojná právě proto, že byla pouhou chvílí. Stud nikdy neusnul, činil lásku vzrušující, ale zároveň hlídal tělo, aby se neodddalo se vším všudy. Tentokrát však stud zmizel; nebyl. Obě dvě těla se sobě otevřela se vším všudy a neměla, co by si skrývala.

Nikdy se takto neodddala jinému tělu a nikdy se jiné tělo neodddalo takto jí. Milenec mohl užívat jejího klína, ale nikdy v něm nebydlil, mohl se dotýkat jejího prsu, ale

nikdy z něho nepil. Ach, kojení! Láskyplně pozorovala rybí pohyby bezzubých úst a představovala si, že do synáčka vtékají s mlékem i její myšlenky, představy a sny.

Byl to *rajský* stav: tělo smělo být plně tělem a nemusilo se zakrývat fikovým listem; byli ponořeni do nedohledna klidného času; žili spolu jako žili Eva s Adamem, dokud neokusili jablka ze stromu poznání; žili ve svých tělech mimo dobro a zlo; a nejen to: ani krása a ošklivost se v ráji neodlišují, takže všechno z čeho se tělo skládá, nebylo pro ně ani krásné ani ošklivé nýbrž slastné; slastné byly dásně, i když byly bezzubé, slastné bylo prso, slastný pupek, slastná byla maličká zadníčka, slastná byla střeva, jejichž činnost byla bedlivě sledována, slastné byly chloupky rašící na směšné lebec. Starala se pečlivě o synovo blinkání, čurání a kakání a nebyla to jen ošetřovatelská starostlivost dbající děckova zdraví; ne, starala se o všechny pochody jeho tělčka s *vášní*.

To bylo něco docela nového, protože maminka mívala od dětství vypjatou štitovost nejen k cizí, ale i vlastní tělesnosti; sama sobě se protivila, když musela usednout na záchod (vždycky se aspoň snažila, aby ji nikdo neviděl, že tam vchází) a měla dokonce období, kdy se styděla před lidmi i jíst, protože žvýkání a polykání jí připadalo hnusné. Tělesnost synáčka povýšená nad jakoukoli ošklivost ji teď podivuhodně očisťovala a ospravedlňovala i její vlastní tělo. Mléko, jež občas v kapičce usedlo na krabaté kůži bradavky, zdálo se jí poetické jako krupěj rosy; často se brala za nádro a lehce ho stiskla, aby tu čarovnou krupěj uviděla; vzala kapičku na ukazováček a ochutnala ji; říkala si, že chce poznat chuť nápoje, jímž se živí její syn, ale spíš chtěla poznat jak chutná její tělo; a chutnalo-li jí mléko sladce, pak ji ta chuť smiřovala i se všemi ostatními jejími štávami a výměšky, začala sama sebe vnímat jako chutnou, její tělo jí bylo příjemné, kladné a samozřejmě jako každá věc přírody, jako strom, jako keř, jako voda.

Bohužel pro samé štěstí z těla, maminka tělo zanedbávala; jednoho dne si uvědomila, že je již pozdě, že jí na břichu zůstane krábatá kůže s bílými trhlínkami podkožním vazivu, odstávající kůže, která jako by nebyla pevnou součástí těla nýbrž spíš jeho volně našitým obalem. Ale kupodivu nebyla zoufalá, když to zjistila. Byť krabaté na břichu, bylo mamincino tělo šťastné, protože bylo tělem pro oči, které dosud vnímaly svět jen mlhavých konturách a nevěděly (byly to přece *rajské* oči!), že existuje krutý svět, v němž se těla dělí na škaradé a krásná.

Jestliže to neviděly oči dítěte, viděly to ovšem oči manžela, který se po narození Jaromila snažil maminkou usmířit. Po velmi dlouhé době se spolu opět milovali; ale bylo to jiné než kdysi; vymezili si pro tělesnou lásku nenápadné chvíle, milovali se v přítomnosti zdrženlivé. To mamince přišlo určité vhod: uvědomoval si zohavené tělo a bála se, že by v tělesné lásce přišel vášnivě a otevřeně rychle ztrácela slastný vnitřní mír, který jí dal syn.

Ne, ne, nezapomene už nikdy, že manžel jí daroval vzrušení plné nejistot, kdežto syn klid plný štěstí; proto k němu nadále utíkala (už se batolil, už chodil, už mluvil jako k útěše. Jednou těžce onemocněl a maminka čtrnáct dní téměř nezamhouřila oko a byla nepřetržitě s jeho tělíčkem, které bylo horké a svíjelo se bolestí; i tuto dobu prožila ve vytržení; když nemoc odešla, zdálo se jí, že prošla se synovým tělem v náručí říší mrtvých a zase se ním vrátila zpět; zdálo se jí, že po tomto společném zážitku je už nemůže nikdy nic oddělit.

Tělo manželovo zahalené do obleku či pyžama, tělo diskretní a do sebe uzavřené, se jí vzdalovalo a den ze dne ztrácelo na důvěrnosti, kdežto tělo synovo bylo na ustavičně odkázáno; již ho sice nekojila, ale učila ho užívat záchodu, oblékala ho i vysvlékala, určovala jeho

útes i šaty, denně se ho zevnitř dotýkala pokrmy, které mu s láskou připravovala. Když ve čtyřech letech začal trpět nechutenstvím, stala se přísná; nutila ho jíst a poprvé pocítila, že je nejenom přítelkyní, ale i *vládkyní* tohoto těla; to tělo se bránilo, nechťelo polykat, ale muselo; s podivným zalíbením se dívala na ten marný odpor i na to podrobení, na ten útlý krk, na kterém se rýsovala cesta nechťeného sousta.

Ach, synovo tělo, její domov a ráj, její království....